

SURİYE KRİZİNDE KORUMA SORUMLULUĞU ÇIKMAZI

Mehmet DALAR*

Caner KALAYCI**

ÖZ

Bir devletteki sorunu gerekçe göstererek diğer devletlerin keyfi müdahalesine zemin hazırlayan insani müdahale kavramının kötü şöhretinden dolayı bu kavram yerine keyfiliği kaldıran ve uluslararası toplumun şüphelerini giderecek şekilde şiddete ve toplu katliamlara maruz kalan insanları korumak için müdahaleyle ilgili esasları içeren bir kavramın oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla şartları, esasları ve ne şekilde hangi otoriteler tarafından insani krizlere müdahale edilmesi için hukuki bir alt yapı oluşturmak amacıyla BM düzeyindeki çalışmalar sonucunda koruma sorumluluğu kavramı benimsenmiştir. Bu çalışmada, devletlerin keyfi müdahalelerini önlemek için

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Devletler Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, E-Mail: mehmetdalar@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5044-859X.

** Arş. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Devletler Hukuku Anabilim Dalı, E-Mail: caner_klyc@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7693-211X.

Makalenin Gönderim Tarihi : 01.02.2019.

Makalenin Kabul Tarihi : 09.04.2019.

Bu çalışma, kısmen Prof. Dr. Mehmet Dalar'ın danışmanlığında Caner Kalaycı tarafından hazırlanan "Suriye Krizi Örneğinde Koruma Sorumluluğu" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiş olup kapsamı kısmen değiştirilmiştir.

insani müdahale kavramı yerine kullanılan koruma sorumluluğu kavramının mahiyeti ve kaydettiği gelişmeler incelenmiştir. Kavramın uluslararası toplum tarafından nasıl görüldüğü ve Suriye bağlamında karşılaştığı problemler ile bu kavrama yöneltile eleştiriler ele alınmıştır. Koruma sorumluluğunun Suriye’de neden uygulanmadığına yer veren bu çalışma, küresel güçlerin çatışan çıkarları bağlamında soruna ikircikli yaklaşımlarının Suriye krizinin çözülmemesindeki etkilerini değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Koruma sorumluluğu, Suriye krizi, insancıl müdahale, Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi.

DEADLOCK OF RESPONSIBILITY TO PROTECT IN SYRIAN CRISIS

ABSTRACT

Due to notoriety of the concept of humanitarian intervention which abused by some states to intervene arbitrarily into events of other states, it was necessary to create a concept that including principles of intervention in order to remove arbitrariness of states, and to eliminate doubts of international community about intervention to protect people facing violence and massacre. For this purpose at UN level the studies were carried out on the scope of the concept which regulates provisions, principles and ways of intervention and to determinate the authority to intervene. As a result the concept of responsibility to protect was adopted. In this study the nature of concept of responsibility to protect is examined altogether with its development. In order to prevent the arbitrarily intervention of state the concept of responsibility to protect is used instead of humanitarian intervention concept. Dealing with the perception of international community on this concept the study examines the criticisms against this concept, and researches the problems facing this concept in context of Syrian crisis. Examining why the responsibility to protect being not implemented in Syria this study evaluates the effects of ambivalent approaches of global powers in respect of their conflicting interests leading to failure to resolve Syrian crisis.

Keywords: Responsibility to protect, Syrian crisis, humanitarian intervention, United Nations, Security Council.

I. GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber insani amaçlarla yapılan askeri müdahalelerin meşruluğu çok tartışılan bir konu olmaya başlamıştı. Tartışmanın odak noktaları doğru ve meşru bir insani müdahalenin nasıl, ne zaman ve hangi otorite altında uygulanacağı ve devletlerin egemenlik anlayışlarının zayıflayacağı algısı olmuştur. İnsancıl müdahaleyi egemenlik anlayışı bakımından uluslararası hukuka aykırı kabul edenler, Birleşmiş Milletler (BM) Anlaşmasının iç işlerine karışmama, egemen eşitlik ve müdahale etmeme maddelerine atıf yapmaktadırlar. İnsancıl müdahaleyi meşru görenler ise egemenlik anlayışının küreselleşme ile birlikte aşındığını ve sınır aşan sorunlarda egemenlik anlayışının ileri sürülemeyeceğini iddia etmektedirler. Bir yanda BM Şartı ile güvence altına alınan iç işlerine karışmama ilkesi; diğer yanda söz konusu iç çatışmalarda yaşanan çok sayıda insan kayıpları ve insan hakları ihlalleri, uluslararası toplumun bu krizlere yönelik bakış açısında içinden çıkılmaz bir paradoks yaratmıştır.¹ Körfez savaşının sonrasında yapılan Irak, Bosna, Kosova ve Ruanda gibi müdahale örnekleri, bir devletin kendi vatandaşlarına karşı gerçekleştirdiği eylemlerin neden olduğu insan hakları ihlallerine, kuvvet kullanılarak son verilmek istenmesi ile devletlerin egemenliğine ne ölçüde müdahale edilebileceği tartışmasına neden olmuştur.² Bu tartışmalar devam ederken koruma sorumluluğu için çıkış noktası, BM'nin eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 1999 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma olmuştur. Kofi Annan yaptığı konuşmada devletlerin egemenlik anlayışlarını gözden geçirmeleri gerektiğine dikkat çekmiştir.³ Ayrıca 2000 yılındaki konuşmasında Kofi Annan “eğer insancıl müdahale egemenliğe karşı gerçekten kabul edilemez bir saldırı ise, bir Ruanda'ya, bir Srebrenica'ya, insan haklarının sistematik ihlallerine karşı nasıl cevap vermeliyiz?” diye sorarak uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir.⁴ Kanada hükümeti ise Kofi

¹ Tamer Kaşıkçı, “Koruma Sorumluluğu Kavramı ve Libya Operasyonu”. Uluslararası Hukuk ve Politika 11 (44), 2015, s. 132.

² Yıldırım Sak, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 2015, s. 122.

³ Kofi Annan, “Secretary-General Presents His Annual Report to General Assembly”, 1999, (<http://www.un.org/press/en/1999/19990920.sgsm7136.html>, 5 Ocak 2019’da erişildi).

⁴ Kofi Annan, *We the Peoples: The Role of the UN in the 21. Century*, New York: UN Press, 2000, s. 48.

Annan'ın dikkat çektiği hususa karşılık 2000 yılında Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (International Commission on Intervention and State Sovereignty, ICISS)'nin kuruluşunu BM Genel Kurul'una bildirmiştir. Bu komisyonun amacı, insani amaçlarla yapılacak müdahalelerde, önceden belirlenmiş ilkeler çerçevesinde ve meşru bir otorite tarafından uygulanabilecek, tartışmalara neden olmayacak bir davranış kuralı getirmektir. Komisyon bir yıllık çalışma sonrasında 2001 yılının Aralık ayında koruma sorumluluğu raporunu yayınlamıştır. Bu rapor, insani amaçlı askeri müdahaleyi, meşru ve doğru bir zemine kurmayı hedeflemektedir. Bu hedefin kesinlikle zorunlu olarak kurulması gerektiğinin altyapısını, bugünün uluslararası sistemiyle 1945'in uluslararası sisteminin farklı olduğuna, günümüz uluslararası sistemine birçok yeni aktörün girdiğine, sistemin daha da derinlik kazandığına, devlet içi çatışmaların arttığına, insan hakları ile ilgili birçok uluslararası örgütün kurulduğuna, başarısız devletlerin arttığına, başarısız devletlerde şiddetin yaşam biçimi haline dönüştüğüne ve bunun kabul edilemez olduğuna ve terör örgütlerinin sayısının ve eylemlerinin arttığına dayandırmaktadır.⁵

II. KORUMA SORUMLULUĞU

BM sisteminin, insani yardım amaçlı askeri müdahale seçeneğinin harekete geçmesi, devletlerarası çatışmada olduğu gibi net bir şekilde çalışmamakta ve Güvenlik Konseyi'nin siyasallaşmış veto hakkı da harekete geçmeyi zorlaştırmaktadır.⁶ Bu noktada koruma sorumluluğu yaklaşımı, devlet egemenliğinin ön planda tutulduğu geleneksel iç işlerine karışmama ilkesi ile insani krizlere kayıtsız kalmama düşüncesi arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır.⁷ Koruma sorumluluğunun getirmeye çalıştığı en önemli yenilik, egemenlik anlayışında bir değişikliğe gidilmesi ve müdahale kararı verecek otoritenin sadece Güvenlik Konseyi olmamasıdır. Egemenlik bağlamında

⁵ The Responsibility to Protect Report, International Commission on Intervention and State Sovereignty. Ottawa: International Development Research Centre, December 2001, s. 3-9, <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>, (E.T. 26.01.2019).

⁶ Joseph Nye ve David Welch, Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak. (Çev. Renan Akman), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 273.

⁷ Kaşıkçı, s. 132.

düşünüldüğünde koruma sorumluluğu doktrini, egemenliği, sorumluluk olarak egemenlik çizgisine getirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda doktrinin egemenlik konusunda en başta gelen sonucu, hayati öneme sahip olsa da egemenliğin ne asla çiğnenemez bir ilke olduğu ne de uluslararası toplumun geniş kapsamlı insan hakları ihlalleri, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik ve soykırım suçları karşısında harekete geçmemek için başvurabileceği bir gerekçe oluşturduğudur.⁸

ICISS raporu, hedeflerini gerçekleştirmek için klasik egemenlik anlayışının değişmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Fakat BM misakının 2/1 maddesi devletlerin egemen eşitliği ilkesi, 2/4 maddesi kuvvet kullanımından kaçınılması yükümlülüğü ve 2/7 maddesi olan müdahale etmeme ilkesi günümüz uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun temel yapı taşlarından.⁹ Fakat uluslararası düzen, egemen eşitlik ve müdahale etmeme kuralının benimsendiği BM anlaşmasından sonra istikrarlı bir şekilde devam etmemiştir. BM sistemine göre egemenlik, kendi ülke topraklarındaki kaynaklar ve insanlar hakkında karar alma yeteneği anlamına gelirken, devletlerin içsel otoritesi, anayasal düzenlemelerle sınırlandırıldığından tamamen sınırsız değildir.¹⁰

Bugüne kadarki bütün insani müdahale örnekleri, klasik egemenlik anlayışının hâkim olduğu müdahale etmeme ilkesinin terk edilmesine yol açmadı. Fakat devlet egemenliğinin en güçlü savunucularının bile devlet egemenliğinin kendi vatandaşları üzerinde her istediğini yapacak kadar sınırsız bir gücü ifade etmediğini savunması koruma sorumluluğu normunun gelişmesine olan ihtiyacı göstermektedir. Koruma sorumluluğu yaklaşımı, egemenliğin iki sorumluluk taşıdığına vurgu yapıyor: dış sorumluluk; diğer devletlerin egemenliğine saygı duymayı ifade ederken iç sorumluluk ise kendi vatandaşlarının temel haklarına saygı göstermeyi ifade ediyor.¹¹ Koruma sorumluluğu yaklaşımının egemenlik anlayışındaki yaratmak istediği en önemli fark ise hak olarak egemenlikten sorumluluk olarak egemenliğe geçişi savunmaktır. Bu yaklaşıma göre egemenlik üç aşamalı sorumluluk içerir.

⁸ Funda Keskin, “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”. Uluslararası İlişkiler 6 (21), 2009, s. 76.

⁹ Chapter 1: Purposes and Principles (<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/index.html>, (E.T. 09.01.2019).

¹⁰ The Responsibility to Protect Report, s. 12.

¹¹ The Responsibility to Protect Report, s. 8.

Birincisi, egemen devlet, kendi vatandaşlarının refahlarını, güvenliklerini ve yaşamlarını korumak için sorumludur. İkincisi, ulusal siyasi otoriteler, dışarıda BM vasıtasıyla uluslararası topluma karşı, içeride de vatandaşlarına karşı sorumludur. Üçüncüsü ise egemen devlet, kendi devlet kurumlarının hareketlerinden ve onların ihmallerinden sorumludur.¹²Egemenlik bu bağlamda düşünüldüğünde uluslararası insan hakları çalışmalarına ve insan güvenliği söylemlerine olumlu etki yaratacaktır.

Özet olarak iki temel ilkedен söz edebiliriz. Birincisi, devlet egemenliği sorumluluğu gerektirir ve insanları koruma sorumluluğu ilk olarak egemen devlete aittir. İkincisi ise insanların iç savaş, isyan ve başarısız devlet durumları dolayısıyla ciddi acılar çektikleri yerlerde ve söz konusu devletin bu acıları yok etmede başarısız veya isteksiz olduğu durumlarda devletin sorumluluğu yerini uluslararası koruma sorumluluğuna devreder. Koruma sorumluluğunun uluslararası topluma geçmesi ise önleme sorumluluğu, tepki verme sorumluluğu ve inşa etme sorumluluğu aşamalarından oluşmaktadır.

A. Koruma Sorumluluğunun Temel İlkeleri

1. Önleme Sorumluluğu

İnsani felaketler ve ölümcül iç savaşları önleme sorumluluğu öncelikle egemen devlet ve o devletin ilgili örgütlerine ait olmakla birlikte çatışmayı önleme yalnızca ulusal ve yerel güçlere ait değildir. Müdahalenin başarıya ulaşması için uluslararası toplum birçok yükümlülüğe sahiptir. Komisyon, müdahalenin başarıya ulaşması için çatışmanın sebeplerinin iyice anlaşılıp “erken uyarı” gibi işlev görmesini, çatışmayı “önleyici araçların” hazır olarak bekletilmesini ve müdahaleyi yapacakların “siyasi isteğinin” olmasını gerekli görmektedir.¹³

Önleme sorumluluğu kapsamında değerlendirilecek araçlar olarak; devletler, BM ve uzmanlaşmış kurumları, uluslararası finans kurumları, bölgesel örgütler, hükümet dışı örgütler, dini gruplar, ticaret dünyası, medya, akademik ve bilimsel kurumların işbirliği sayılabilir. Böylelikle koruma sorumluluğu insan hakları ihlali olan bir durum

¹² The Responsibility to Protect Report, s. 13.

¹³ The Responsibility to Protect Report, s. 19-20.

karşısında tepki verme kültüründen önleme kültürüne geçmeyi de hedeflemektedir.¹⁴

2. Tepki Verme Sorumluluğu

Tepki verme sorumluluğu, bütün önleyici çabalar tükendiğinde ve egemen devletin sorunu çözmek için istekli olmadığı veya sorunu çözme konusunda başarısız olduğunda, askeri müdahaleye kadar varabilen bir sorumluluktur.¹⁵ Eğer insan güvenliğine aykırı bir eylem, bütün önleyici çabalara rağmen ortadan kaldırılamamışsa, BM Güvenlik Konseyi onayı ile askeri, ekonomik, siyasi ve diplomatik alanlarda tepki verilerek sorun çözülebilir. Askeri anlamda silah ambargosu, askeri işbirliği ve eğitim programlarının sonlandırılması, ekonomik anlamda ilgili devletin yabancı varlıklarına finansal yaptırımlar getirilmesi ve uçuşa yasak bölge gibi hava alanı kısıtlamaları yapılması, siyasi olarak ise diplomatik temsilcilere yönelik kısıtlamalar, seyahat yönünden kısıtlamalar ve uluslararası örgüt üyeliğini askıya almak gibi çabalar doktrininde seçenekleri arasında sıralanabilir. Yukarıdaki sıralananların hepsi askeri müdahale eylemi olmayan tepki verme sorumluluğuna girmektedir. Ayrıca askeri müdahale seçeneği de tepki sorumluluğu içinde değerlendirilmektedir. Koruma sorumluluğu normu tepki sorumluluğu kapsamında olan askeri müdahale seçeneğini altı kriterin gerçekleşmesi şartına bağlamıştır. Bunlar; doğru otorite, haklı neden, doğru niyet, son çare, orantılı yöntemler ve makul başarı beklentisidir.

Haklı Neden; ICISS Raporu, haklı neden olarak sayılacak eylemleri ise şu şekilde belirlemiştir; 1948 Cenevre Konvansiyonu'nda belirtilen büyük çapta yaşam kayıpları, soykırım niyetli olsun olmasın büyük oranda yaşam kaybı tehlikesinin olması, bir bölgedeki insanların sistematik bir şekilde öldürülmesi veya tecavüz edilmesi, Cenevre Konvansiyonları ve ek protokollerinde tanımlanan etnik temizlik ve büyük oranda yaşam kaybına neden olarak savaş hukuku ihlallerinin yapılması veya insanlığa karşı suçların işlenmesi, başarısız devletlerin neden olduğu iç savaş, açlık gibi felaketlerin olması, devletlerin baş edemediği veya yardım istediği doğal felaketlerin neden olduğu yaşam

¹⁴ The Responsibility to Protect Report, s. 26-27.

¹⁵ The Responsibility to Protect Report, s. 29.

kayıpları.¹⁶ ICISS raporu bu maddelerin dışında herhangi bir nedeni haklı neden olarak saymamaktadır.

Doğru Niyet; Koruma sorumluluğu, askeri müdahalenin meşru olabilmesi için öncelikli amacının insan hakları ihlallerini önlemek veya durdurmak olması gerektiğini belirtir. Rejimi devirmek veya sınırları değiştirmek, müdahale sonrası toprakların işgaline devam etmek, rejimin devrilmesine veya savaşan taraflardan birine yardım etmek doğru niyet kapsamında değerlendirilmemiştir. Bu noktada ifade edilen niyet ile uygulanan niyetin arasında fark olup olmayacağının belirsiz olması tartışmalıdır. Bu nedenle doğru niyet kriterinin sağlandığının bir göstergesi olarak müdahalenin tek taraflı değil, çok taraflı yapılması gösterilmiştir.¹⁷

Son Çare; Koruma sorumluluğunda amaç öncelikle insani krizin önlenmesi için her diplomatik ve askeri müdahale olmayan yolların araştırılması ve uygulanmasıdır. Bu çabalar arasında tarafların anlaşmaya zorlanması ve barış güçlerinin görüşmeleri gözlemlenmesi sayılabilir. Eğer önleme sorumluluğu kapsamında yapılan bütün barışçıl yöntemler ve çabalar etkisiz olursa askeri müdahaleyi de içeren tepki verme sorumluluğu son çare olarak meşrulaştırılabilir.

Orantılı Yöntemler; Askeri müdahalenin meşrulaştırılabilmesi için önemli bir etken de müdahaleyi orantılı yöntemler ile uygulamaktır. Bu ilke, askeri müdahalenin süre ve yoğunluk açısından mümkün olduğunca minimum ve gerektiği ölçüde kullanılması anlamına gelmektedir. Koruma sorumluluğuna göre askeri müdahale planının yoğunluğu, süresi ve ölçeği söz konusu insancıl amacı sağlamak için en gerekli yöntemlerle ve en kısa süre gözetilerek planlanmalıdır.¹⁸ Ayrıca uluslararası insancıl hukukun bütün kuralları müdahale çerçevesinde iyice gözlemlenmeli ve bu kurallara aykırılık bulunmamalıdır.

Makul Başarı Beklentisi; Bir devletin sınırları içinde uluslararası müdahale tartışılması yapılıyorsa öncelikle söz konusu insani mezalimi durdurmak veya önlemek yüksek oranda başarılabilir olması gerekir. Ayrıca askeri müdahale, başka bir çatışmaya sebep olursa veya söz konusu çatışmanın daha da büyümesine yol açarsa, amacına yönelik

¹⁶ The Responsibility to Protect Report, s. 33.

¹⁷ The Responsibility to Protect Report, s. 35-36.

¹⁸ The Responsibility to Protect Report, s. 37.

başarısız olursa ve müdahale edildikten sonraki durumun müdahale öncesi durumdan daha kötü olması durumunda meşrulaştırılmaz.¹⁹

Doğru Otorite; Koruma sorumluluğu askeri müdahale kararı için en yetkili mercii olarak Güvenlik Konseyi'ni tanımlamıştır. Söz konusu raporuna göre Güvenlik Konseyi'nde veto nedeniyle karar alınmadığı durumlarda bu sorumluluğun önce Genel Kurul'a daha sonra ise bölgesel örgütlere geçtiği vurgulanmaktadır. Fakat 2005 yılında koruma sorumluluğunun oy birliği ile kabul edildiği ve norm haline gelmesinde önemli bir aşama olan Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi, müdahale kararını verecek tek yetkili mercii olarak Güvenlik Konseyi'ni belirtmiştir.²⁰

3. İnşa Etme Sorumluluğu

Ülkedeki barışı ve refahı sağlama, güvenliği temin altına alma, yargı sistemini işlevsel hale getirme, sürdürülebilir gelişmeyi ve ekonominin gelişimini teşvik etme, çok taraflı bir işbirliği ile söz konusu krizin yaşandığı ülkenin müdahale sonrası üstyapı ve altyapısına yönelik çalışmalar yapma, insan haklarının gelişimini teşvik etme, seçimleri gözlemleme, ulusal kurumları güçlendirme, ekonomiyi iyileştirme programları yapmak, mültecilerin geri dönüşü ve döndükleri zaman kalacakları yer, sağlık, eğitim, ekonomik şartları ve sosyal hakları yasal olarak iyice düzenleme ve herhangi bir neo-kolonyal bir şüpheye yer bırakılmaması inşa etme sorumluluğu kapsamında değerlendirilmiştir.²¹

B. Koruma Sorumluluğu ve Otorite Problemi

Koruma sorumluluğu doktrini, insan hakları ihlallerinin yaşandığı ülkelerdeki insanların yaşamlarını ve refah seviyelerini koruma sorumluluğunu ilk olarak ilgili egemen devlete bırakır. Fakat ilgili devlet bu hedefleri yerine getiremiyorsa veya hiçbir girişimde bulunmuyorsa, koruma sorumluluğu doktrini, sorumluluğu uluslararası topluma geçirmektedir. Uluslararası toplumdan kasıt ilk olarak BM Güvenlik Konseyidir. Fakat doktrin, BM Güvenlik Konseyi müdahale kararını alamıyorsa veya daimi üyelerinden biri veya birkaçı veto hakkını kullanıyorsa, söz konusu krizin nasıl çözüleceğini de belli bir çerçeveye

¹⁹ The Responsibility to Protect Report, s. 37.

²⁰ World Summit Outcome, Resolution Adopted by UN General Assembly. A/RES/60/1, 2005, s. 21-22.

²¹ The Responsibility to Protect Report, s. 39-45.

oturtmak istemiştir. Doktrin öncelikle insani yardım amaçlı müdahale kararı alınması konusunda Güvenlik Konseyi'nden başka bir otoritenin olmadığını kabul etmektedir.²²Doktrin, Güvenlik Konseyi'nin veto nedeniyle müdahale kararı veremediği durumlarda, insan hakları ihlallerine karşı sessiz kalınmaması perspektifinden yaklaşarak önce Genel Kurul'a daha sonra ise bölgesel örgütlere sorumluluk verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Müdahaleye karar verecek otorite konusunda amaç, Güvenlik Konseyi'ne alternatif bulmak değil, aksine Güvenlik Konseyi'nin daha iyi çalışmasını sağlamaktır.

Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin veto gücü, geçmişte yaşanmış insani krizleri önlemek veya durdurmak için yapılan girişimleri engellemiştir. ICISS raporunun ortaya koyduğu fikir Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin insani kriz durumlarında veto gücünü kullanmasının bir “davranış kuralı” (code of conduct) haline getirilmesidir. Davranış kuralının kapsamı ise herhangi bir Güvenlik Konseyi daimi üyesinin, söz konusu insani krize müdahale edilmesi, kendi hayati çıkarlarına zarar vermiyorsa veto gücünü kullanmaması gerektiği anlayışıdır. Bu bağlamda “yapıcı çekimserlik” (constructive abstention) geçmişte kullanılmıştır.²³ Fakat hayati çıkarlarının olmamasının kime, neye ve hangi ölçütlere göre belirli bir çerçevesinin olmaması muğlak bir açıklama olmuştur. Güvenlik Konseyi'nin müdahale kararını alamadığı durumlarda, koruma sorumluluğu yaklaşımı ilk olarak sorumluluğu BM Genel Kurul'una daha sonra bölgesel örgütlere vermektedir. Ek olarak da BM Misakı'nın 99. Maddesi bağlamında Genel Sekreter'in konuyu Genel Kurul gündemine getirme fırsatı vardır.

Uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi konusunda ilk sorumluluğun sahibi Güvenlik Konseyi, veto nedeniyle bu görevini ifa etmede başarısız olduğu zaman “Barış İçin Birlik” prosedürü bağlamında Genel Kurul yirmi dört saat içinde Acil Özel Oturumu için toplanabilir. Bunun için Güvenlik Konseyi'nin dokuz olumlu oyuna ihtiyaç vardır.²⁴

²² The Responsibility to Protect Report, s. 49.

²³ The Responsibility to Protect Report, s. 51.

²⁴ Barış İçin Birlik kararı ilk olarak 1950 yılında Kore Savaşı özelinde uygulanmıştır. O dönemde Güvenlik Konseyi'nin veto nedeniyle uluslararası barış ve güvenliği sürdürme görevini ifa edemediği takdirde Güvenlik Konseyi'nin 7 (veya 9) üyesinin olumlu oyuyla söz konusu müdahale kararı için Genel Kurul sorumlu olmaktaydı. Bkz. Seha L. Meray, Devletler Hukukuna Giriş, 2. Cilt, A.Ü SBF y. Sevinç matbaası, Ankara, 1962, s. 188.

Güvenlik Konseyi'nden dokuz olumlu oy çıktıktan sonra söz konusu problem Genel Kurul'da görüşülebilmektedir. Ayrıca barış için birlik kararının Genel Kurul gündemine gelmesi için BM anlaşmasının 12. maddesine göre o konunun Güvenlik Konseyi gündeminde olmaması gerekir. Uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden eyleme karşı herhangi bir askeri müdahale seçeneğinin doğması için ise Genel Kurul'un 3'te 2'sinin, kararı kabul etmesi gerekmektedir.²⁵ BM anlaşmasının 18. maddesine göre Genel Kurul'un 3'te 2'sinin kabul ettiği barış için birlik kararı ancak tavsiye niteliğinde olabilir. Sonuç olarak, koruma sorumluluğunun norm haline geldiği 2006 yılındaki karar, Genel Kurul tarafından alınacak müdahale seçeneğinde eskiye göre bir değişiklik getirmemiştir. Bu iki kurulun da müdahale kararını alamadığı durumlarda BM şartının 8. Bölümü çerçevesinde Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi şartıyla bölgesel örgütler de müdahaleyi yapabilir.²⁶ Bu konudaki en çok tartışılan ise bölgesel örgütün krizin yaşandığı ülke ile ilgili yetki alanının olup olmadığı konusudur. NATO'nun Kosova müdahalesi bu bağlamda tartışılmıştır. Müdahale edilen ülkenin NATO üyesi olmayan bir ülke olması ve müdahale kararının en azından bir kere bile Güvenlik Konseyi'nde oylanmaması meşruluğu zedelemiştir. Müdahale taraftarları sorunun NATO'nun sınırları içine sığmayacağı tehlikesi olduğundan NATO'nun görevlendirilmesinde bir sıkıntı olmadığını savunmuşlardır. Fakat yakın tehlike olması dâhilinde bile tüm barışçıl önlemlerin tüketilip tüketilmediği konusu tartışmalıdır.

C. Koruma Sorumluluğunun Birleşmiş Milletler Çalışmalarındaki Yeri

ICISS'nin 2001 yılında hazırlamış olduğu koruma sorumluluğu raporu yaklaşımın temel sütunu olmakla birlikte, BM genel sekreterlerinin çabaları, BM Genel Kurul kararları ve BM Güvenlik Konseyi kararları da koruma sorumluluğunun uygulanmasına açıklık getirmiştir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın düzenlediği "Tehditler, Meydan Okumalar ve Değişim Yüksek Paneli"'nin Aralık 2004'te

²⁵ General Assembly Fifth Session ([http://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A\(v\).pdf](http://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A(v).pdf), (E.T. 10 Ocak 2019).

²⁶ BM Şartı 8.Bölüm 52/3. Madde: "Güvenlik Konseyi, yerel uyuşmazlıkların, ya ilgili devletlerin girişimi üzerine ya da Güvenlik Konseyi'nin göndermesi yoluyla, bu tür bölgesel anlaşmalar ya da bölgesel kuruluşlar aracılığıyla barışçı yoldan çözülmesinin gelişmesini teşvik eder" (Selami Kuran, Uluslararası Hukuk Temel Metinler, Beta, İstanbul, 2014, s. 16).

yayınladığı rapor, 1945 dünyasının değiştiğini, insan güvenliğini ve devletlerin güvenliğini tehdit edecek yeni tehditlerin ortaya çıktığına vurgu yapmıştır. Bu nedenle rapor, temel insan haklarının koruyuculuğunu ve sosyal ilerlemeyi teşvik etmeyi amaç edinen BM’yi de yeni tehdit algılarına karşı yeni düzenlemeler getirmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. “Daha Güvenli Dünya” raporu, askeri müdahalenin meşruluğu için ise beş kriter belirliyor. Bunlar; tehdidin ciddiliği, uygun amaç, son çare, orantılılık ve sonuçların denkliği ilkeleridir.²⁷ Bu kriterlerden tehdidin ciddiliği hariç diğer ilkeler koruma sorumluluğu raporunda aynı anlamlar ile vardı. Ek olarak bu rapor BM Şartı’ndaki müdahale etmeme ilkesinin uluslararası insancıl hukukun ihlallerini, soykırımı, etnik temizliği ve geniş oranda yaşam kaybını koruyucu bir özelliğinin olmaması gerektiğinin altını çiziyor.²⁸ BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın 2005 yılında yayınladığı “Geniş Özgürlük” adlı raporunda da asıl görevin, otorite kaynağı bağlamında Güvenlik Konseyi’ne alternatif bulmak olmadığı, asıl görevin Güvenlik Konseyi’ni daha iyi çalışır duruma getirmek olduğu vurgulanmaktadır.²⁹

24 Ekim 2005 tarihinde BM Genel Kurulu, Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesinde, soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamında ilk sorumluluğun ilgili egemen devlete ait olduğunu fakat bu sorumluluğun yerine getirilmediği veya getirilemediği durumlarda, sorumluluğun uluslararası topluma geçtiğiyle ilgili 138 ve 139. paragraflardaki koruma sorumluluğu kavramını kabul etmiştir.³⁰ Böylece koruma sorumluluğu normunun dört spesifik suç üzerinden ileri sürülebileceği netlik kazanmıştır. Koruma sorumluluğu BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde Genel Kurul tarafından oybirliği ile kabul edilmesi, koruma sorumluluğunu norm haline getirmiştir. Fakat kabul edilen koruma sorumluluğunun, ICISS raporundaki temel bağlamından farklı olması, kabul edilenin “Hafif Koruma Sorumluluğu” olarak

²⁷ A More Secure World: Our Shared Responsibility. Report of the High Level Panel on Threats, Challenge and Change, United Nations, 2004, s. 3.

²⁸ A More Secure World, s. 65.

²⁹ In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights For All. Report of the Secretary-General. A/59/2005, United Nations General Assembly, 2005, s. 33.

³⁰ World Summit Outcome, Resolution Adopted by UN General Assembly. A/RES/60/1, 2005, s. 31.

değerlendirilmesine yol açmıştır.³¹ Böyle değerlendirilmesinin en önemli nedeni ise kabul edilen koruma sorumluluğu ile ilgili 138 ve 139. Maddelerinin müdahaleye karar verecek tek yetkili mercii olarak Güvenlik Konseyi'ni görmesi olmuştur. Böylece BM Genel Kurulu ve bölgesel örgütler yetkili olmaktan çıkarılmıştır. BM Güvenlik Konseyi ise koruma sorumluluğunu ilk kez 28 Nisan 2006'da 1674 nolu kararla kabul etmiştir. Bu kararda Dünya Zirvesi'ndeki koruma sorumluluğu ile ilgili 138 ve 139. Maddeleri kabul edilmiştir.³² Güvenlik Konseyi bu kararını 11 Kasım 2009 yılında 1894 nolu kararıyla da tekrar onaylamıştır.³³

BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon 2008 yılında Berlin'de yaptığı konuşmada koruma sorumluluğunun insani müdahale ile aynı olmadığını, egemenlik anlayışına karşı düşman olmadığını aksine devletlerin egemenliğini güçlendirdiğini ve büyük güçlerin politikalarının aracı olmadığını vurgulamıştır.³⁴ Koruma sorumluluğunun uygulamasının hayata geçirilmesi bakımından, Ocak 2009'da BM Genel Kurulu'nda Genel Sekreter Ban Ki-moon "Koruma Sorumluluğu Uygulama Raporu" nu sunmuştur.³⁵ Rapor, BM Genel Kurulu'nda uzun tartışmalara sebep olmuştur. BM Dönem Başkanı Miguel d'Escoto Brockmann, insani müdahale amaçlı yapılan müdahaleler için asıl sorunun kolektif güvenlik sisteminin koruma sorumluluğunu uygulayacak düzeye gelmediğini, haklı neden ilkesinin BM Şartı'ndan önceki haklı savaş doktrini ile aynı özellikte olduğunu, bu yüzden koruma sorumluluğu tartışmalarının üretken ve aydınlatıcı bir tartışma olmadığını belirtmiştir.³⁶ Tartışma,

³¹ Thomas Weiss, "The Sunset of Humanitarian Intervention? The Responsibility to Protect in a Unipolar Era". Security Dialogue 35(2), 2004, s. 15.

³² United Nations Security Council, Resolution 1674. S/RES/1674, 2006.

³³ United Nations Security Council, Resolution 1894. S/RES/1894, 2009.

³⁴ United Nations Secretary General, "Secretary-General Defends, Clarifies 'Responsibility to Protect' at Berlin Event on 'Responsible Sovereignty: International Cooperation For A Changed World'", 2008 (<http://www.un.org/press/en/2008/sgsm11701.doc.htm>), (E.T. 12 Ocak 2019).

³⁵ Implementing the Responsibility to Protect. Report of the Secretary-General. A/63/677, United Nations General Assembly, 2009.

³⁶ United Nations General Assembly, "Statement by H.E. Miguel d'Escoto Brockmann, President of the United Nations General Assembly at the Opening of the 97. Session of the General Assembly on Agenda Items 44 and 107: Integrated and Coordinated Implementation of and Follow Up To the Outcomes of the Major United Nations Conferences and Summits in the Economic, Social and Related Fields", 2009

koruma sorumluluğunu güçlü devletlerin politika aracı olarak görenler ve koruma sorumluluğunu soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi suçların önlenmesine ve durdurulmasına yönelik ahlaki davranış kuralı getirebilecek bir yaklaşım olarak görenler arasında gelişmiştir.³⁷ 12 Ocak 2009'da sunulan "Koruma Sorumluluğu Uygulama Raporu" uzun tartışmalardan sonra ancak 14 Eylül 2009'da 67 devletın imzasıyla Genel Kurul'un 63/308 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.³⁸ Kabul edilen bu rapor üç temel sütun üzerine kurulmuştur. Birinci sütun, devletler, vatandaşlarını soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarına karşı korumak için ilk sorumluluğu üstlenir demektir. İkinci sütun, uluslararası toplumun devletlerin ilk sorumluluğu yerine getirmesinde ve bu sorumluluğu gerçekleştirme kapasitesini artırma konusunda yardım etme sorumluluğunu kabul etmektedir. Üçüncü sütun ise ilk sorumluluğa sahip devletin sorumluluğunu yerine getirmediği veya getiremediği durumlarda, uluslararası hukuka uygun bir şekilde, uluslararası toplumun, askeri müdahale seçeneği de dâhil tüm önlemleri zamanında ve kararlı bir şekilde uygulamaya koyma sorumluluğunu kabul etmektedir.³⁹

D. Koruma Sorumluluğuna Yönelik Tartışmalar

Koruma sorumluluğu yaklaşımında devletlerin, ülkelerinde meydana gelen olaylar için sorumlu olması, egemenliğin sonucu olarak görülerek bir problem oluşturmamakta fakat uluslararası camianın sorumluluğunun devletler hukukunda yer bulması problem olmaktadır.⁴⁰ Devletlerin sorumluluklarını yerine getiremediğinin ne zaman belli olduğu ve bu sorumluluğun ne zaman uluslararası topluma geçeceği de önemli bir tartışma konusudur.⁴¹ Koruma sorumluluğuna yönelik

(http://www.responsibilitytoprotect.org/PGA_dEscoto_ENG.pdf, (E.T. 12 Ocak 2019).

³⁷ Devletlerin tartışmaya ilişkin görüşleri için bkz.;"More Than 40 Delegates Express Strong Skepticism, Full Support as General Assembly Continues Debate on Responsibility to Protect", UN Press Release, GA/10849, 24 Temmuz 2009.

³⁸ Tuba Eldem, "Koruma Sorumluluğu Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği". Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, 2015, s. 13.

³⁹ Implementing the Responsibility to Protect, s. 8-9.

⁴⁰ Füsun Arsava, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu". Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 15(1), 2011, s. 111.

⁴¹ Arsava, s. 111.

eleştirilerden biri suçların tasnif edilmesinin Güvenlik Konseyi'nin hareket alanının daralmasına yol açabileceği olmuştur. Bunun nedeni ise BM'nin 7. Bölüm çerçevesinde uluslararası barış ve güvenlik için alabileceği kararın, koruma sorumluluğundan çok daha geniş hareket kabiliyetine sahip olduğuna bağlanmaktadır.

Bellamy, koruma sorumluluğunun askeri müdahaleye katkısını üç biçimde ele almıştır. Birincisi, koruma sorumluluğu doktrini müdahalenin neden olacağı manevi zararları azaltmaya fayda sağlayabilir; ikincisi doktrin özellikle askeri sorunlar olmak üzere karışık problemlere diplomatik ve politik çözümler sağlayabilir; üçüncüsü ise sivillerin korunmasına yönelik yenilikçi koruma pratikleri geliştirebilir.⁴² Doyle ise koruma sorumluluğunun köklerini uluslararası etik temelinde incelemiş ve doktrin genel olarak liberalizm ile bağlantılı olmasının yanında realist ve marksist geleneğin bile uluslararası etik anlayışı vasıtasıyla doktrin içinde yerlerini aldığını vurgulamıştır.⁴³ Doyle, ayrıca koruma sorumluluğunun Myanmar ve Kenya pratiklerinin, neo-emperyal şüpheleri ortadan kaldırdığını savunmaktadır.⁴⁴ Thakur ise doktrin için öncelikle üç çıkmaz belirlemiştir. Birincisi, egemenlik ilkesine her zaman saygı duymanın insancıl felaketlere yol açabileceği; ikincisi BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin veto yetkisi ve insani müdahale kararının Güvenlik Konseyi'nin yetkisinde olmasının siyasi çözümsüzlüğe neden olacağı; üçüncüsü ise BM'nin onayı olmaksızın yapılacak müdahalenin hem uluslararası hukukun ihlali olacağı hem de uluslararası düzeni zayıflatacağıdır.⁴⁵ Fakat Thakur, ICISS'm bu çıkmazları kapsamlı, yenilikçi, dengeli ve siyasal realizm çerçevesinde bağımsız çalışmalarla çözeceğini savunmaktadır. Koruma sorumluluğunun, büyük güçlerin ileriye dönük planlamalarını yansıttığı ve doktrin büyük güçler tarafından "truva atı" olarak kullanılacağı eleştirilerine katılmayan⁴⁶ Weiss, koruma sorumluluğu doktrininin Vestfalya anlaşmasından beri toprak, halk ve otorite unsurlarından oluşan

⁴² Alex Bellamy, "The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention". *International Affairs* 84(4), 2008, s. 630.

⁴³ Michael Doyle, "International Ethics and Responsibility to Protect". *International Studies Review* 13, 2011, s. 72.

⁴⁴ Doyle, s. 81.

⁴⁵ Ramesh Thakur, "Outlook: Intervention, Sovereignty and the Responsibility to Protect: Experiences from ICISS". *Security Dialogue* 33(3), 2002, s. 325.

⁴⁶ Weiss, s. 135.

devletlerin egemenlik anlayışına insan haklarına saygı ilkesini de eklediğini belirtmiştir.⁴⁷

Her ne kadar insani müdahaleden farklı olarak koruma sorumluluğunun esasları belirlenmiş olsa da, bu konuda bazı belirsizliklerin olduğu ve güçlü devletlerin istismarına açık olduğu düşünülmektedir. Bu konuda yöneltilen önemli eleştiri, koruma sorumluluğunun devletlerin içişlerine karışmama ilkesi ile devletin egemenliği ve toprak bütünlüğüne hanel getirebileceği, devletlerin ülkeleri üzerinde egemenlik haklarına karşı girişimlerin uluslararası hukuka uygun olmadığı yönündedir. ABD, İngiltere ve Fransa'nın batılı olmayan devletler üzerinde güçlerini dayatarak hegemonyalarını kurmada araç olarak başvurabilecekleri bir araç olarak kullanacakları Rusya, Çin ve İran gibi devletlerce gündeme getirilmektedir. Diğer eleştiri ise bu kavramın kapsamının içeriğiyle ilgilidir. Bir devlette soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve etnik temizlik suçlarının olması şartına bağlanan koruma sorumluluğunun kapsamında büyük insani felaketlere yol açan doğal afetlerin olmaması bir eksiklik olarak öngörülerek insan haklarının yaygın ihlalini de kapsayacak şekilde kapsamının genişletilmesi yönündedir. Bir diğer ve önemli eleştiri ise, koruma sorumluluğunda karar verecek BM Güvenlik Konseyi üyelerinin (özellikle veto yetkili daimi üyelerin) farklı çıkar algılamalarına sahip olmalarıdır. Libya konusunda veto yetkisini kullanmayan Rusya'nın koruma sorumluluğu şartları olduğu halde Suriye'de veto yetkilerini kullanarak karar çıkarılmasını engellemesi buna örnek teşkil etmektedir.⁴⁸ Bazen koruma sorumluluğu şartları oluşmadığı halde ABD gibi küresel güçlerin insan hakları ve demokrasiyi gerekçe göstererek tek taraflı olarak ülkelere müdahale ettikleri görülmektedir. Ayrıca Libya örneğinde ülkedeki insanların korunması hedefi aşarak rejim değişikliğini beraberinde getirme durumu da ortaya çıkmakta, ülkenin istikrarsızlaşmasını beraberinde getirmektedir. Koruma sorumluluğu yerine getirildikten sonra ülkede istikrarın sağlanması konusunda sorumlulukların da yerine getirilmesi gerekmektedir.

Yukarıda anılan 2001 yılında insani müdahale kavramı yerine benimsenen koruma sorumluluğunu konu edinen müdahale ve devlet

⁴⁷ Weiss, s. 138.

⁴⁸ Michael Small, "An Analysis of the Responsibility to Protect Program in Light of the Conflict in Syria", 13 Wash. U. Global Stud. L. Rev., 179, 2014, s. 192-193.

egemenliği raporuna da ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Bu rapor koruma sorumluluğunun uygulanmasında evrensel insancıl hukuk kural ve ilkelerini oluşturmakta başarısız olmuştur. Raporun 4.42 paragrafı üzerinde düşünöldüğünde, rapor güçlü ve zayıf devletlerarasında ayrımcılık yapmış, güçlü devletleri kayırmış ve zayıf devletlere müdahale zeminini hazırlamıştır. Koruma sorumluluğundan muaf tuttuğu BM daimi üyeleri olmak üzere güçlü devletlere avantaj getiren rapor, koruma sorumluluğunun haklı nedenleri oluşsa bile bu devletlere müdahalenin söz konusu olmayacağı anlamında bir argüman getirerek güçlü devletlerin gerektiğinde zayıf devletlere koruma sorumluluğunun nedenlerini kendilerine göre yorumlayarak çıkarları doğrultusunda kötüye kullanma zeminini hazırlamıştır. Dolayısıyla rapora göre müdahaleden muaf tutulan büyük güçler kendi vatandaşlarına istediklerini yapmaya serbesttirler.⁴⁹

Chomsky ise koruma sorumluluğu doktrini ile insani müdahale arasında tarihi ve pratik olarak hiçbir farkın bulunmadığını savunmaktadır. Ayrıca Chomsky, Dünya Zirvesi'nde kabul edilen doktrinde, müdahale kararının Güvenlik Konseyi'nde olmasını eleştirmiş ve bu sorunun giderilmesi için veto hakkının kaldırılması gerektiğini ileri sürmektedir.⁵⁰ Koruma sorumluluğu doktrinine yönelik bir eleştiri de uluslararası toplumun sorumluluğunu yerine getirmemesi durumunda nasıl bir yaptırımın uygulanacağı ve aynı şekilde Güvenlik Konseyi'nin de sorumluluklarını yerine getirmediği durumlarda Güvenlik Konseyi'nin ihmallerinin yargı yetkisine tabi olup olmayacağı konusunun net olmayışıdır.⁵¹

Koruma sorumluluğuna yönelik eleştirilerin odak noktası, güçlü devletlerin yeni bir politika aracı olduğu, insani müdahaleden farklı bir yanının olmadığı ve devletlerin egemenlik haklarını zayıflatacağı olmuştur. Koruma sorumluluğuna olumlu yaklaşımlar ise koruma sorumluluğunun yaygın insan hakları ihlallerine sessiz kalınmaması için güzel bir fırsat olduğu ve devletlerin egemenlik haklarını zayıflatmadığı, aksine vatandaşlarını koruma bakımından ilk sorumluluğun söz konusu

⁴⁹ Muhammed Nuruzzaman, The “Responsibility to Protect” Doctrine: Revived in Libya, Buried in Syria”, Insight Turkey, Vol. 15 / No. 2, 2013, s. 59-60.

⁵⁰ Noam Chomsky, “Responsibility to Protect”, 2009, (<http://chomsky.info/20090723/>, (E. T. 18 Ocak 2019).

⁵¹ Ülku Halatçı Ulusoy, “Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu”. TAAD 4(14), 2013, s. 276.

devlete verilmesi ile egemenliği güçlendirdiğini ileri sürmüşlerdir. Koruma sorumluluğunda bazıları için müdahalelerin etkililiği diğerleri için ise müdahalelerin meşruluğu ve yöntemleri önemlidir. Bir kesime göre insancıl müdahale devlet egemenliğine aykırı ve büyük güçlerin siyasi çıkarları için bir araçtır. Karşıt görüşe göre ise insani müdahale haklı sebeplere dayanan egemenliğe aykırı olmayan bir uygulamadır.

III. SURİYE KRİZİ VE KORUMA SORUMLULUĞU

2011 yılının başlarında Arap devletlerinde yönetimlere karşı toplumsal ayaklanmalar baş göstermiştir. Adına “Arap Baharı” da denilen bu ayaklanmalar bir çok Arap devletinde yayılmıştır. Bu ayaklanmalar Suriye’yi de etkilemiştir. Halkın yönetime karşı başlattıkları gösteri yürüyüşüne karşı Beşşar Esad’ın başında olduğu Suriye Baas Rejimi, kendisine muhalif gördüğü gösterileri bastırmaya başlamıştır. Rejimin, gösterileri şiddet kullanarak bastırmasıyla silahlı muhalefet ortaya çıkmıştır. Esad hükümetiyle muhalifler arasında ortaya çıkan çatışmalar ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Esad rejimi ile bu rejime muhalif silahlı gruplar arasında baş gösteren çatışmalar halen devam etmekte ve gerek rejim güçlerinin ve kendisine yardım eden Hizbullah, İran ve Rusya’nın neden olduğu gerekse silahlı muhalif gruplarının ve Elkaide türevi IŞİD, Nusra gibi cihatçı/selefi yabancı savaşçıların gerekse ABD ile bölgesel güçlerin destekledikleri örgütlerin neden olduğu saldırılar sonucunda yüz binlerce Suriye halkı yaşamını kaybetmiş ve etnik temizliğe maruz kalmıştır. Milyonlarca Suriyeli ülke içi ve ülke dışı yer değiştirmiştir. BM düzeyinde hazırlanan raporlara ve bağımsız uluslararası insan hakları örgütlerinin raporlarına göre en fazla Türkiye’de olmak üzere Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır gibi değişik ülkelerde 4 milyon 289 bin 792 Suriyeli sığınmacının bulunduğu ve Suriye’nin içinde 6,5-7,5 milyon kişinin yer değiştirdiği, yerleşim birimlerinin yaşanamaz biçimde harap durumu tespit edildiği bildirilmiştir.⁵²

Yukarıda değinilen büyük insani felaket yaşanan Suriye’deki krizin çözülmesi için koruma sorumluluğu çerçevesinde olduğu düşünülen BM anlaşmasının 7. Bölümü kapsamında Güvenlik Konseyi’ni yetkilendirmesini öngören taslak kararlar Rusya ve Çin tarafından veto

⁵² Mehmet Dalar, “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Suriye Krizindeki Tutumu”, Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk, (Editör: Fatma Taşdemir), Nobel Yayınları, Ankara, 2016, s. 9-10.

edilerek hayata geçirilmesi engellenmiştir. Bunlardan ilk karar taslağı Güvenlik Konseyi'nin 4 Ekim 2011 tarihli 6627. Oturumunda gündeme gelmiştir. Suriye yetkililerince sivillere karşı uygulanan sistematik ve ağır insan hakları ihlalinin kınandığını, binlerce kişinin ölümüne derin üzüntü duyulduğunu, tüm tarafların bir an önce şiddeti ve aşırıcılığı bırakmasını, bu eylemleri yapanların hesap vereceğini, Suriye hükümetinin insan hakları ihlalini ve sivillere karşı şiddeti durdurmasını, kişilerin insan hakları ve temel özgürlüklerini sağlamasını, çatışmalardan kaçanların güvenli bir şekilde evlerine dönmelerinin sağlanmasını, Suriye hükümetinin bu kararı 30 gün içinde uygulamasını, aksi takdirde yaptırımları öngören 41. Madde seçeneğinin de dikkate alınacağını belirten taslak karar Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.⁵³ Rusya ve Çin, Suriye'deki olayların endişe verici olmakla birlikte yaptırım tehdidinin zarar verici olacağını, muhaliflerle ilgili tedbirlere değinilmediğini, Konsey'in taraflar arasında diyalog tavsiye etmesi gerektiğini belirterek Suriye'nin ulusal egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı ile içişlere karışılmaması ilkesini vurgulamışlardır. Rusya ayrıca beraberinde askeri müdahaleyi getirebilecek herhangi bir kararın kabul edilemeyeceğini, Esad'ın çökmesinin tüm bölgeyi istikrarsızlaştıracağını, Esad'ı savunmadıklarını fakat muhaliflerin bir kısmının dış destek almak beklentisiyle aşırılıklarını gizlemediklerini, bunların hukuk dışı davrandıklarını hukuka uyan halkı öldürdüklerini ileri sürmüştür.⁵⁴ 4 Şubat 2012 tarihinde Suriye'deki şiddetin durdurulmasını, silahlı kuvvetlerin şehir ve kasabalardan çekilmesini, tutuklananların serbest bırakılmasını, Arap Birliği kurumlarına, Arap medyasına ve uluslararası medyaya Suriye'deki tüm olayları incelemesini, çatışan taraflar arasında diyalogun sağlanmasını ve tüm Suriyelilerin katılacağı demokratik çoğulcu siyasi sisteme geçilmesini öngören Arap Birliği'nin Suriye'deki olaylara müdahil olmasını öngören S/2012/77 sayılı taslak kararı⁵⁵ da Rusya ve Çin veto etmiştir. 7. Bölüme atıf yapmadığı halde bu karara karşı çıkmalarında Rusya ve Çin'in gerekçeleri olarak krize çözüm bulunması gerektiğini, Esad ile görüşülmesini, bununla birlikte bazı etkin

⁵³ UN Security Council, S/2011/612, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2011/612; UN Press Release, 4 Oct., 2011, <http://www.un.org/press/en/2011/sc10403.doc.htm> (E.T. 26.01.2019).

⁵⁴ UN PressRelease, 4 Oct., 2011, [.http://www.un.org/press/en/2011/sc10403.doc.htm](http://www.un.org/press/en/2011/sc10403.doc.htm) (E.T. 26.01.2019).

⁵⁵ UN Security Council, S/2012/77, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Syria%20S2012%2077.pdf> (E.T. 26.01.2019).

uluslararası toplumun üyelerinin rejim değişikliğini destekleyerek çözümünü sabote ettikleri, kararın Suriye'ye dengeli olmayan mesajlar verdiğini, silahlı grupların ve aşırıcıların saldırılarını sonlandıracak öneriler getirmediğini, Arap Birliği'nin Suriye'de istikrar için arabuluculuğunu desteklediklerini, uluslararası toplumun yapıcı anlamında yardımcı olması gerektiğini fakat ülkenin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerektiğini ileri sürerek kararı veto ettiklerini ifade etmişlerdir.⁵⁶ Rusya, Esad'ın devrilmesini öngören her kararı veto edeceğini belirtmiş ve sivillerin korunması adına Libya benzeri bir uçuşa yasak bölgenin oluşturulmasına karşı olduklarını, Libya'da NATO'nun kendisine tanınan yetkileri aşarak isyancıların mevzilerini savunduklarını Libya ordusuna ait hedefleri vurduklarını, böylece Libya kararının istismar edildiğini, benzer durumun Suriye'de de uygulanmak istendiğini ifade etmiştir.⁵⁷ Bu kararlar dışında saldırıların sonlandırılarak ateşkesin sağlanması, Suriye ordusunun şehir ve kasabalardan çekilmesi, keyfi tutuklananların bırakılması, insani yardımların ulaştırılmasını, barışçıl gösterilere izin verilmesini, basın yayın mensuplarının ülkede serbestçe çalışmalarını öngören Kofi Annan'ın 6 maddelik planına uyulması ve BM Suriye Gözlem Misyonunun süresinin uzatılmasını öngören 19 Temmuz 2012 tarihli S/2012/538 sayılı Konsey kararı ile Suriye'de işlenen suçların uluslararası ceza mahkemesinde yargılanmasını öngören 22 Mayıs 2014 tarih ve S/2014/348 sayılı konsey kararı da Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.⁵⁸

Rusya'nın Suriye'ye müdahale konusundaki bir devletin ulusal egemenliğinin çiğnenmemesi gereğinden hareketle koruma sorumluluğu kapsamında müdahaleye karşı olduğu gerekçeleri incelendiğinde, batı devletlerinin değerlerini ve hegemonyasını diğer devletlere dayatma politikaları bir gerçek olmakla birlikte, kendisinin de çelişkili davrandığını Libya örneğinde görmek mümkündür. Koruma sorumluluğu kapsamında Libya'ya müdahale kararını alan BM Güvenlik Konseyinin kararını veto etmeyerek Libya'ya müdahale yolunu açarken, Libya'dan daha fazla felaketler gerçekleşen Suriye'ye yönelik benzer BM kararlarını

⁵⁶ UN Security Council, S/2012/77, <http://www.securitycouncilrep.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Syria%20S2012%2077.pdf> (E.T. 26.01.2019).

⁵⁷ YDH, 13.09.2012, http://www.ydh.com.tr/HD10709_lavrov--esedin-devrilmesini-ongoren-her-karari-veto-edecegiz.html (E.T. 28.01.2019).

⁵⁸ Bu konudaki ayrıntılı bilgiler için bkz. Dalar, s. 20-25.

veto etmesi, Rusya'nın çelişkinsini göstermesinin yanında politik çıkarların insani kaygılardan önce geldiği yönündeki argümanı çağrıştırmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye ile ilgili bazı konularda uzlaşma sağlanarak kararlar alındığı da olmuştur. Bu kararlardan önemli olanı Suriye'de barışın tesisiyle ilgili 18 Aralık 2015 tarih ve 2254 sayılı karardır. 18 Aralık 2015 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nde ilk kez Suriye'de barışın tesisi konusunda uzlaşma sağlanmıştır. 30 Ekim 2015'te Viyana'da toplanan Uluslararası Suriye Destek Grubu'nun çok taraflı görüşmelerine ve aynı grubun 14 Kasım 2015'te Viyana'da üzerinde uzlaştıkları planı dikkate alan, taraflar arasında ateşkes çağrısını yaparak iç savaşı sonlandırmayı hedefleyen, siyasi süreçle ilgili yol haritasını çizen ve oybirliğiyle alınan 18 Aralık 2015 tarihli 2254 sayılı kararda; Konsey, BM Genel Sekreterinin Suriye özel temsilcisi aracılığıyla Suriye yönetimi ile muhaliflerin Ocak 2016'da siyasi geçiş süreci için görüşmelerde bulunmalarının sağlanmasını, içinde birbirine rakip olan devletlerin temsilcilerinin bulunduğu Uluslararası Suriye Destek Grubu'nun Suriye'de BM'nin siyasi çözüm çabalarının kolaylaştırmasındaki rolünü kabul ettiğini, 6 ay içinde yeni anayasanın hazırlanması ve bu anayasaya göre 18 ay içinde BM gözetiminde uluslararası standartlara uygun, şeffaf, dışarıdaki Suriyelileri de içerecek şekilde tüm Suriyelilerin katıldığı seçimlerin yapılmasını, 2012 tarihli Cenevre görüşmelerine uygun olarak ülke çapında sağlanacak ateşkes ile siyasi sürecin birlikte yürütülmesini öngörmektedir.⁵⁹ Bu karar, Esad'ın varlığı konusunda farklı düşünen çeşitli ayaklanmacı grupların nasıl bir araya getirileceği ve terörist örgüt olarak düşünülen diğer örgütlerin ateşkes anlaşmasının dışında tutulup tutulmayacağı konusunda boşluklar içermektedir. Bununla birlikte Rusya ile ABD arasında uzlaşmayla ilgili soru işaretleri olmasına rağmen, bu karar muhtemel siyasi çözüme imkan tanıyacak anahtar rolünde olacaktır.⁶⁰ Fakat şimdiye kadar Suriye'de bu karar bağlamında istenilen sonuca henüz varılamamıştır.

⁵⁹ UN Security Council, 18.12.2015, S/2254/2015, [\(http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2254\(2015\)\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2254(2015)) (E.T. 28.01.2019).

⁶⁰ Dalar, s. 28-29.

IV. SURİYE'DE KORUMA SORUMLULUĞUNUN UYGULANMAMASININ NEDENLERİ

Yukarıda görüldüğü gibi Suriye konusunda taraflar iki konuda anlaşmamaktadır. Birincisi, sahadaki olayların yorumlanması konusunda diğeri de şiddet olaylarına nasıl karşılık verileceği konusunda olmuştur. İlk başlarda batılı güçler durumu Esad rejimi tarafından uygulanan baskıcı uygulamalara karşı demokrasi yanlılarının protestosu olarak görürken, Rusya ve Çin gibi devletler ise durumu dışardan destek alan silahlı muhaliflerin devlet alt yapısına düzenlediği saldırılara karşı meşru hükümetin karşı önlemi olarak görmüştür. Olaylara ilişkin iki farklı bakış açısı uygun tedbirlerin alınmasına yönelik mutabakat yapma çabalarını sonuçsuz bırakmıştır. Batılı devletler ve daha sonra Arap Birliği örgütü Esad'ın çekilmesini savunurken Rusya ve Çin, rejim değişikliğine yol açabilecek her türlü dış müdahaleye karşı duracaklarını belirtmişlerdir.⁶¹

Koruma sorumluluğu raporu yazarlarından Ramesh Thakur'a göre Suriye NATO'nun Libya'ya yaptığı müdahalenin aşırılığının bedelini ödemektedir. Başka bir Müslüman devletin batılı devletlerin istilasına uğradığı algısının oluştuğuna dikkat çeken Thakur, Libya'ya amacını aşan müdahale olmasaydı, Suriye'de koruma sorumluluğunun gereğinin yapılabileceğini savunmaktadır. Bundan dolayı Rusya ve Çin, Libya müdahalesinde olduğu gibi Suriye için çıkarılan Konsey kararını veto etmişlerdir. Bu devletler, bu tür kararların Suriye'yi iç savaşa sürükleyeceğini, Konseyin bir devletin içişlerine kararlarını dikte edemeyeceğini, muhaliflerin uyguladıkları şiddetten dolayı kınanmaları gerektiğini, muhaliflerin hükümetle ilişki kurmaya teşvik edilmeleri gerektiğini savunmuşlardır.⁶²

Esad rejiminin düşmesi halinde İran müdahalesine kapı aralayacağını ve sıranın kendisine geleceğini düşünen Rusya, Libya'dan farklı olarak Suriye'deki durumu kendi çıkarları bakımından çok ciddi seviyede görmüştür. Suriye'deki olaylar, Rusya'nın güney sınırına ilişkin kaygılarını arttırmakta ve Libya'da olduğu gibi Ortadoğu'dan dışlanmasını beraberinde getirmekle kalmayacak aynı zamanda Ortadoğu'da müttefikleri bulunmayacak olan Rusya'nın kendisi için de

⁶¹ Andrew Garwood-Gowers, "The Responsibility To Protect And The Arab Spring: Libya As The Exception, Syria As The Norm?", University of New South Wales Law Journal, V. 36, No. 2, 2013, s. 611.

⁶² Ramesh Thakur, "R2P after Libya and Syria: Engaging Emerging Powers", The Washington Quarterly, V. 36, No. 2, 2013, s. 70-71.

bir tehdit oluşturacağına, bu sebeple Esad rejimini savunma, Ortadoğu'daki diğer önemli müttefiki İran'ı korumayı sağlayacağı gibi, kendi sınırında yaşanabilecek bir istikrarsızlığın da önünü almayı amaçladığına dikkat çekilmektedir.⁶³

Koruma sorumluluğunun Suriye'de uygulanmamasının başka nedenlerinden de söz edilmektedir. Libya'daki koşulların Suriye'de fazlasıyla olmasına rağmen müdahale edilmemesi, Libya'nın ordusuna göre Suriye ordusunun daha donanımlı, disiplinli ve eğitilmiş olmasına, ABD'nin Suriye'de hayati çıkarlarını esastan etkileyecek ve çıkarlarını yok edecek bir durum olmamasına, Libya'ya oranla Suriye'de Esad rejimine oldukça fazla hem dış hem iç desteğin olmasına, Suriye'nin komşularının istikrarsız olmasına ve Esad rejimiyle çatışan muhaliflerin tek parçalı olmayıp dağınık olmasına bağlayanlar da vardır.⁶⁴

Esasen 2011 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya müdahaleyle ilgili aldığı kararların -özellikle 1973 sayılı kararın- koruma sorumluluğu şartlarını tam olarak taşımadığı yönünde itirazlar da vardır. Bu kararların yorumlanmasında silahlı çatışmalarda sivillerin korunmasıyla ilgili hüküm varken koruma sorumluluğunun Libya'ya müdahale için tüm koşullarının oluşmadığı ve henüz son çare olarak müdahale koşullarının gerçekleşmediğinden, bu karardan yola çıkarak Libya'ya müdahale için şartların oluşmadığı halde sivillerin korunması amacını aşan NATO müttefiklerinin müdahalesinin hukuki şartları taşımadığı ileri sürülmektedir.⁶⁵

V. SONUÇ

Suriye'de yaşanan büyük insani felakete rağmen bu ülkede barışın tesisi ve krizin giderilmesi konusunda uluslararası toplum henüz başarılı bir sonucun oluşması konusunda uzlaşıya varamamıştır. "Arap Baharı", Suriye krizi bağlamında koruma sorumluluğunun müdahaleyle ilgili üçüncü sütununun siyasi olarak zayıflığını ve tartışmalı olduğunu

⁶³ Mülhan Sağlam, "İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 68, No. 4, 2013, s. 215-216.

⁶⁴ Soner Karagül ve Çağrı Emin Demirbaş, "Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir 'İnsancıl Müdahalesizlik' Örneği", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 15, Sayı 30, 2017, s. 497-498.

⁶⁵ Garwood-Gowers, s. 606-607.

göstermiştir. Devletler arası insani krizlere cevap vermeyle ilgili uluslararası karar vericiliğin etkili bir faktör olabilmesi için BM Güvenlik Konseyi üyelerinin güven sorununun giderilmesi gerekir. Libya müdahalesinin kötü örneğinin Suriye’de olabileceği ve sadece batılı devletlerin çıkarlarına olabileceği bir müdahale olacağı şüphesi, Konsey üyelerinin ortak hareket etme ihtimalini kaldırmaktadır. Suriye’de müdahale taraftarları ile karşı çıkanlar arasında ne zaman, nasıl ve kimin tarafından müdahalenin yapılacağı ile ilgili uzlaşmaya götürecek bir diyalogun gerçekleşmesi gerekir. Bu konuda o dönemin Brezilya hükümetinin önerdiği “koruma esnasında sorumluluk” yaklaşımı tartışmalı koruma sorumluluğu bağlamında batılı devletler ile bu konuda çekinceli olan Rusya ve Çin arasında köprü görevini görebilir. Brezilya’nın sivillerin korunmasını esas alan bu kavramı koruma sorumluluğunu değiştirmekten ziyade onu tamamlayıcı niteliktedir. Bununla birlikte Konsey üyelerinin takdir yetkilerini sınırlayacak karar verme yöntemini kabul etmeleri zor görülmektedir. Koruma sorumluluğunun müdahaleyle ilgili bir sorunu da insani krizlerdeki askeri müdahale araçları ile bu müdahalenin amaçları arasında bir orantısallığın olmaması. Libya krizinde olduğu gibi askeri müdahale amacını aşarak sivilleri korumaktan öte rejim değişikliğini beraberinde getirmiş ve istikrarsızlığa yol açmıştır. Koruma sorumluluğuyla ilgili diğer sorun da ev sahibi devletin nüfusunu korumak için “başarısız devlet” niteliği eşliğinin net olarak belirlenmemesi konusundadır. Her ne kadar ilgili raporda “sorumluğunu yerine getiremez ve isteksiz” devlet kavramı geçse de şiddetin boyutunun ne kadarının müdahaleyi gerektirecek kadar “başarısız devlet” niteliğini kazanacağı net değildir.⁶⁶

Libya’da gerçekleşen koşulların fazlasıyla Suriye’de oluşmasına rağmen Konsey’in Suriye’ye müdahale edememesi, Suriye özelinde ve bölge konjonktürü bağlamında tarafların uyumlaştırmak istemedikleri farklı çıkar algılamalarına sahip olmalarıyla açıklanabilir. Ancak yukarıda değinilen 18 Aralık 2015 tarih ve 2254 sayılı Güvenlik Konseyi’nin kararının uygulanması halinde koruma sorumluluğu bağlamında BM’nin müdahale durumu söz konusu olmayacaktır. Bununla birlikte bu karar uygulanmasa bile BM’nin koruma sorumluluğu bağlamında müdahale etmesi düşük ihtimal olarak görülmektedir. Çünkü Rusya’nın bizzat kendisinin Suriye’deki çatışmalara müdahil olmasının yanında insiyatifi dışında bir BM müdahalesine Rusya’nın karşı

⁶⁶ Gowers-Garwood, s. 614-616.

Mehmet DALAR / Caner KALAYCI

ıkmasının ötesinde daimi üyelerden, Suriye'nin kuzeyini YPG/PYD aracılığıyla kontrol eden ABD'nin de çıkarlarına aykırı olmadığı takdirde koruma sorumluluğunun işletilmesi zor görölmektedir. Bu yüzden koruma sorumluluğu Suriye'de çıkmazdadır.

KAYNAKÇA

- ANNAN, Kofi: “Secretary-General Presents His Annual Report to General Assembly”, 1999 (<http://www.un.org/press/en/1999/19990920.sgsm7136.html>).
- ANNAN, Kofi: *We the Peoples: The Role of the UN in the 21. Century*. New York: UN Press, 2000.
- ARSAVA, Fusun (2011). “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 15(1), s. 101-124, 2011.
- BELLAMY, Alex: “The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention”. *International Affairs* 84(4), s. 615-639, 2008.
- CHAPTER 1: Purposes and Principles (<http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-i/index.html>).
- CHOMSKY, Noam: “Responsibility to Protect”. (<http://chomsky.info/20090723/>), 2009.
- DALAR, Mehmet: “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Suriye Krizindeki Tutumu”, *Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, editör: Fatma Taşdemir, Nobel yayınları, Ankara, s. 1-44, 2016.
- DOYLE, Michael: “International Ethics and Responsibility to Protect”. *International Studies Review* 13, s. 72-84, 2011.
- ELDEM, Tuba: “Koruma Sorumluluğu Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği”. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, s. 1-38, 2015.
- GARWOOD-Gowers, Andrew, “The Responsibility To Protect And The Arab Spring: Libya As The Exception, Syria As The Norm?”, *University of New South Wales Law Journal*, V. 36 no 2, s. 594-618, 2013.
- GENERAL ASSEMBLY, Fifth Session ([http://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A\(v\).pdf](http://www.un.org/en/sc/repertoire/otherdocs/GAres377A(v).pdf)).
- HALATÇI ULUSOY, Ülkü: “Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu”. *TAAD* 4(14), s. 269-297, 2013.

- KARAGÜL, Soner ve Çağrı Emin Demirbaş: “Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir ‘İnsancıl Müdahalesizlik’ Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 15, Sayı 30, ss. 481-510, 2017.
- KAŞIKÇI, Tamer: “Koruma Sorumluluğu Kavramı ve Libya Operasyonu”. *Uluslararası Hukuk ve Politika* 11 (44), ss. 129-156, 2015.
- KESKİN, Funda: “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”. *Uluslararası İlişkiler* 6(21), ss. 67-88, 2009.
- KURAN, Selami: *Uluslararası Hukuk Temel Metinler*, Beta, İstanbul, 2014.
- MERAY, Seha L.: *Devletler Hukukuna Giriş*, 2. Cilt, A.Ü SBF y. Sevinç matbaası, Ankara, 1962.
- NURUZZAMAN, Muhammed: The “Responsibility to Protect” Doctrine: Revived in Libya, Buried in Syria”, *Insight Turkey*, Vol. 15 / No. 2, ss. 57-66, 2013.
- NYE, Joseph ve David Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. (Çev. Renan Akman), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- SAĞLAM, Mühdan: “İnadın Ötesinde: Rusya’nın Suriye Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No. 4, ss. 211-217, 2013.
- SAK, Yıldray: “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, ss. 121-153, 2015.
- SMALL, Michael: “An Analysis of the Responsibility to Protect Program in Light of the Conflict in Syria”, *13 Wash. U. Global Stud. L. Rev.*, 179, ss. 179-200, 2014.
- THAKUR, Ramesh: “Outlook: Intervention, Sovereignty and the Responsibility to Protect: Experiences from ICISS”. *Security Dialogue* 33(3), ss. 323-340, 2002.
- THAKUR, Ramesh: “R2P after Libya and Syria: Engaging Emerging Powers”, *The Washington Quarterly*, Vol 36, No 2, ss. 61-76, 2013.

THE RESPONSİBİLİTY To PROTECT REPORT: International Commission on Intervention and State Sovereignty. Ottawa: International Development Research Centre, 2001.

UN: Press Relaease, 4 Oct., 2011, <http://www.un.org/press/en/2011/sc10403.doc.htm>, (E.T. 26.01.2019).

UN: Press Relaease, 4 Oct., 2011, [.http://www.un.org/press/en/2011/sc10403.doc.htm](http://www.un.org/press/en/2011/sc10403.doc.htm), (E.T: 26.01.2019).

UN: Security Council, S/2012/77, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Syria%20S2012%2077.pdf>, (E.T. 26.01.2019).

UN: Security Council, S/2012/77, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Syria%20S2012%2077.pdf> (E.T. 26.01.2019).

UN: Security Council, 18.12.2015, S/2254/2015, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2254, 2015, (E.T. 28.01.2019).

UN: Security Council, S/2011/612, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2011/612 (E.T. 26.01.2019).

UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY: Implementing the Responsibility To Protect. Report of the Secretary-General. A/63/677, 2009.

UNITED NATIONS: A More Secure World: Our Shared Responsibility. Report of the High Level Panel on Threats, Challenge and Change, 2004.

UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY: In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights For All. Report of the Secretary-General. A/59/2005, 2005.

UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY: “Statement by H.E. Miguel d’Escoto Brockmann, President of the United Nations General Assembly at the Opening of the 97. Session of the General Assembly on Agenda Items 44 and 107: Integrated and Coordinated Implementation of and Follow Up To the Outcomes of the Major United Nations Conferences and Summits in the Economic, Social and Related Fields”, 2009 (http://www.responsibilitytoprotect.org/PGA_dEscoto_ENG.pdf)

UNITED NATIONS SECRETARY GENERAL: “Secretary-General Defends, Clarifies ‘Responsibility to Protect’ at Berlin Event on ‘Responsible Sovereignty: International Cooperation For A Changed World’”, 2008 (<http://www.un.org/press/en/2008/sgsm11701.doc.htm>).

UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL: Resolution 1674. S/RES/1674, 2006.

UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL: Resolution 1894. S/RES/1894, 2009.

WEISS, Thomas: “The Sunset of Humanitarian Intervention? The Responsibility to Protect in a Unipolar Era”. Security Dialogue 35(2), ss. 135-153, 2004.

WORLD SUMMIT OUTCOME: Resolution Adopted by UN General Assembly. A/RES/60/1, 2005.

YDH, 13.09.2012, http://www.ydh.com.tr/HD10709_lavrov--esedin-devrilmesini-ongoren-her-karari-veto-edecegiz.html, (E.T. 28.01.2019).

